

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІ ПРИЙОМИ ТЕКСТОТВОРЕННЯ У ЛІНГВОСИНЕРГЕТИЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ У статті постмодерністські стилістичні засоби і прийоми розглянуто з позицій лінгвосинергетичного підходу як цілеспрямовану комбінацію виражально-зображальних засобів різних мовних рівнів з динамічною зміною їхніх функцій у складі стилістичних прийомів. Доведено, що у постмодерністському художньому тексті смислотвірними стають суто постмодерністські прийоми (метабола, бажуюча машина, докса, епістема, симулякр, пастиш), що виявляється в іронічному стилі письма. Ключові слова: стилістичні засоби і прийоми, лінгвосинергетичний підхід, метабола, бажуюча машина, докса, епістема, симулякр, пастиш.

The article deals with special stylistic means and devices typical for postmodern literary text, which are viewed from synergetic perspective as deliberately used combination of different language means with dynamic changes of their functions in the process of postmodern text formation. It is also proved that in postmodern literary text such postmodern stylistic devices as metabola, desire machine, doxa, episteme, simulacra, and pastiche became dominant and senseforming, which serve as a background for ironical writing. Key words: stylistic means and devices, synergetic approach, metabola, desire machine, doxa, episteme, simulacra, and pastiche.

На сучасному етапі розвитку мовознавчих студій особливої актуальності набуває інтегрований лінгвосинергетичний підхід до вивчення художнього тексту загалом [15; 16] і постмодерністського зокрема [1; 13; 21] як відкритої нелінійної динамічної системи [14]. Науковий доробок у цій царині підтверджує той факт, що художній текст складає

ЛІНГВІСТИКА. Випуск ХІХ

206

складноорганізовану багаторівневу структуру, яка має специфічні закони побудови та функціонування. Постмодерністський художній текст неодноразово ставав предметом уваги як вітчизняних, так і зарубіжних учених, зокрема, вивчався креативний потенціал постмодерністської прози [13; 21; 22; 24], її семантико-синтаксичні [3; 23], лінгвостилістичні [1; 4] та жанрові [1; 3; 4] характеристики. Проте проблема визначення механізмів постмодерністського текстотворення з позиції лінгвосинергетики все ще не знайшла свого системного розв'язання. Це зумовлює актуальність обраної теми та визначає її мету. Метою статті є встановлення стилетвірних та смислотвірних стилістичних засобів і прийомів постмодерністського текстотворення в рамках сучасної лінгвопоетики з залученням здобутків лінгвосинергетики. Поставлена мета передбачає розв'язання низки завдань, основними з яких є: – простежити специфіку постмодерністського текстотворення та виявити особливості його реалізації в сучасній американській прозі малої форми; – описати стилетвірні та смислотвірні постмодерністські стилістичні прийоми, що формують постмодерністський іронічний стиль письма. Об'єктом дослідження синергетики слугують процеси самоорганізації різноманітних відкритих і динамічних структур. Саме синергетика "відкриває інший бік світу: його нестабільність, нелінійність і відкритість (різні варіанти майбутнього), зростаючу складність формоутворень та їх об'єднань в еволюційній цілісності" [19, с. 99; 18]. Згодом синергетичний підхід став застосовуватися і у дослідженні

процесів самоорганізації у художній творчості [10; 16; 18]. Це дозволило віднайти загальний механізм формування будь-якого твору (музичного, мистецького, літературного) і довести, що в різноманітності єдність таки має місце [6; 18]. Застосування контрадиктно-синергетичного підходу до мови [14; 15; 16] уможливило трактування тексту як енергетичної форми буття, а текстової енергії, з одного боку, як проявленої енергії завдяки самодинаміці текстового простору, а, з іншого – як прихованої енергії, що передбачає потенційну властивість текстової стихії до спонтанної самодинаміки, самоорганізації, саморозвитку. Постмодерністський художній текст у роботі розуміємо як аструктурний, багатовимірний, інтертекстуальний простір [1, с. 23; 2, с. 120], який відображає деструктивні тенденції постмодерністської поетики. Застосування лінгвосинергетичного підходу до вивчення стилістичних особливостей постмодерністського художнього тексту уможливорює трактування стилістичних прийомів як цілеспрямованих способів комбінації виражально- зображальних засобів різних мовних рівнів [17] (фонографічного, морфологічного, лексичного, синтаксичного, текстового) з постійною динамічною зміною їхніх функцій: підсиленням, зміщенням чи узагальненням. Постмодерністське текстотворення розуміємо як спосіб самоорганізації стилістичних прийомів у вигляді нелінійних структур, при якому прями зв'язки їх елементів максимально вивільнені, оскільки постмодерністське письмо розгортається подібно до сучасної свідомості декількома напрямками водночас. Тому можемо стверджувати, що поетика постмодерністського художнього дискурсу формується унаслідок нелінійного способу організації стилістичних прийомів, які, відображаючи особливості постструктуралістського світогляду, набувають оновлених стилетвірних та смислотвірних функцій. Викладене вище розуміння постмодерністської поетики як сукупності виражально- зображальних засобів, мовностилістичних і композиційно-стилістичних прийомів, що беруть участь у постмодерністському текстотворенні базується на твердженні Д. Фоккема про пріоритет стилю над сюжетом [23, с. 123], коли важливим стало не те, про що розповісти, а те, як розповісти. Таким чином, стиль перетворився на рушійну силу твору, замінивши собою сюжет. Авторська роль поступилася ролі спостерігача, якого, під впливом "нарративної філософії" [11; 12, с. 27], стали ототожнювати з оповідачем/наратором. Тому важливу роль у

Розділ III. Когнітивна лінгвістика і поетика

207

В

полонена жінка

a captured woman

П

жертва

Р

закохана жінка

a captured woman

to capture "закохати в себе" " захопити в полон"

текстотворенні постмодерністського художнього тексту почали відігравати саме стилетвірні функції стилістичних прийомів. Виходячи з положення про довільність зв'язку між позначувальним та позначуваним, можемо задекларувати дві тези: 1) у художньому творі спостерігається ефект "розсіювання смислу" [8, с. 465]; 2) смисл будь-якого тексту не має прямого виходу на реальність, оскільки смисли, зумовлені контекстом аналізованого тексту, апелюють не до реальності, а до інших смислів, до інтертекстів [9, с. 23]. Звідси зростання ролі смислотвірних функцій постмодерністських стилістичних прийомів. Постмодерністський художній текст розуміємо не лише як літературний твір, а насамперед як своєрідний простір [1, с. 35; 2, с. 31; 8], у якому відбувається процес формування смислу та значення цього смислу в дії. Іншими словами, з позиції лінгвосинергетики постмодерністський художній текст виступає не як кінцевий продукт, а як процес самовідтворення та самопродукування [14; 16], ключовою ознакою якого, за І. Гассаном, стає сутнісна невизначеність [20, с. 100]. У цьому зв'язку особливої ваги у художньому тексті набувають суто постмодерністські прийоми (метабола, симулякр, епістема, докса, пастиш, бажуюча машина) [1, с. 17-24], що формують постмодерністський іронічний стиль письма. Сутність цього стилю письма полягає в тому, що об'єктом іронії в сучасній американській прозі малої форми стає вся система цінностей американського суспільства, виявляючи патологічність і неадекватність як норму буття [22, с. 45], зокрема, абсурдність закладеного в ній філософського, політичного, етичного та ідеологічного змісту. Це проявляється в специфічному поєднанні постмодерністських прийомів, що сприяють актуалізації іронічного смислу: від метаболи, бажуючої машини, докси, до епістем та симулякру (штучно створеної реальності), і до тотальної пародії – пастишу. Розглянемо їх детальніше. Метабола [1; 4; 9; 21, с. 223] як постмодерністський прийом розкриває безперервний взаємоперехід різнорідних явищ, підкреслюючи контрастність текстових світів, породжуючи відчуття хаотичної, неповноцінної та симульованої дійсності. В оповіданні Д. Бартельмі "The Captured Woman" ("Закохана / полонена жінка") [В, р. 287] метаболою вважаємо його назву. За змістом твору подружжя жінка перебуває у цілком приємному для неї полоні: її викрадач люб'язно погодився зробити для неї фотосесію (The captured woman said if I will take her pictures), для них цілком природно займатися коханням (It is as ordinary as bread), вони поводять себе як справжнє подружжя, зокрема, у неділю відвідують церкву (We sit side by side in the pew for all the world like a married couple), хоча після служби він знову її прив'язує (After the service we drive home and I tie her up again). Викрадена дружина зовсім не поспішає додому, тому запропонувала своєму чоловікові визволити її з полону на білому коні (I offer him the chance to rescue me on a white horse). Тільки за такої умови вона згідна повернутися. Змальована ситуація порушує типові уявлення читача про поведінку жертви та викрадача. Наведені речення створюють такий контекст, у якому дієслово to capture, з одного боку, означає "захопити у полон", а з іншого – реалізується й інше лексичне значення "закохати в себе", "приручити". Завдяки цій метаболі у творі відбувається постійний перехід героїні від жертви, що перебуває у полоні до ініціатора цього полону, закоханої жінки, що гарно проводить час зі своїм коханцем.

Рис. 1. Реалізація постмодерністського прийому метаболи.

Основою постмодерністського прийому докси [1, с. 23], загальноприйнятої думки, є зіткнення квазіреального світу постмодерністського художнього тексту, що віддзеркалює абсурдність усталених стереотипів сучасного життя, та умовно реального світу, який відображає вчинки людини, що суперечать цим стереотипам. В оповіданні Д. Бартельмі "The Balloon" ("Повітряна куля") прийом докси спрацьовує у текстовому фрагменті, де міститься опис реакції людей на повітряну кулю, що з'явилася у небі над Манхеттеном: "There were reactions. Some people found the balloon "interesting". As a response, this seemed inadequate to the immensity of the balloon, the suddenness of its appearance over the city; on the other hand, in the absence of hysteria or other societally-induced anxiety, it must be judged a calm, "mature" one. There was a certain amount of initial argumentation about the "meaning" of the balloon; this subsided, because we have learned not to insist on meanings, and they are rarely even looked for now, except in cases involving the simplest, safest phenomena." [В, р. 54]. Виразально-зображальними засобами творення постмодерністського прийому докси у цьому фрагменті вважаємо два виділені речення. Цілком природно, що мешканці міста не знають, як сприймати невідомий їм предмет. Проте думка юрби в цій ситуації – "бути обережними" (адже звичною стереотипною поведінкою людини вважається стримана реакція на незнайомі, дивні речі), перемагає над звичайною людською цікавістю. Іронія ситуації *Some people found the balloon "interesting"* підкреслюється вживанням епітета "interesting" в лапках, які лише акцентують його іронічне, протилежне значення – не цікавий. У граматичному аспекті прийом докси реалізується через уведення різних суб'єктів дії: *some people* (дехто) та *we* (ми); *they* (вони), що створюють семантичну різноплановість фрагмента, його амбівалентність, унаслідок чого в словах концентрується не менше двох значень: лексичні одиниці *people*, *we*, *they* означають не просто людей, а суспільство в цілому, суб'єктів стереотипної суспільної думки.

Рис. 2. Текстотворення іронічного стилю письма за допомогою постмодерністського прийому докси.

Постмодерністський прийом бажаної машини [7; 5] реалізується в ситуації "даність – бажання" шляхом зіткнення контрастних внутрішньотекстових світів, які відображають, відповідно, умовно реальний стан речей (даність) та квазіреальний світ бажань персонажів. Симулякр, або в термінах Ж. Бодрієра "агонізуюча реальність" [5, с. 23], тлумачимо як образ відсутньої дійсності, порожню форму, самореференційний знак. Постмодерністський прийом симулякру базується на актуалізації у конкретному контексті додаткових (емоційних, оцінних, лінгвокультурних тощо) значень лексичних одиниць, які не пов'язані з основними, словниковими, збагачуючись у такий спосіб новими смислами. До прикладу в оповіданні Д. ДеЛілло "The Most Photographed Barn in America" ("Найпопулярніший сарай в Америці") [D] зовсім звичайний, на перший погляд, хлів стає симулякром – "розкрученим" туристичним брендом, образом, за допомогою якого маніпулюють масовою свідомістю, штучно створеною реальністю, за якою вже немає самого

a barn a farm building for crops, animals

the signs (краєвид)

the aura (аура)

nameless energies (невідома енергія)

a kind of spiritual surrender (духовна відданість)

a religious experience (релігійний досвід)

a collective perception (колективне сприйняття)

предмета: No one sees the barn... once you've seen the signs about the barn, it becomes impossible to see the barn... (Ніхто не бачить цієї стайні, всі звертають увагу на ті речі, які наголошуються в путівниках: краєвид, аура), Every photograph reinforces the aura. An accumulation of nameless energies... (невідома енергія) Being here is a kind of spiritual surrender, (духовна відданість, єднання з тисячами туристів, що вже були там, і ще будуть). The thousands who were here in the past, those who will come in the future. Згодом цей сарай стає частиною колективного сприйняття (We've agreed to be part of a collective perception), своєрідним релігійним досвідом (A religious experience in a way...) [D, p. 5]. В контексті цього оповідання іменник "barn" втрачає своє денотативне значення "сарай", а набуває цілком інших: "краєвид", "аура", "невідома енергія", "духовна відданість", "колективне сприйняття", "релігійний досвід".

Рис. 3. Реалізація постмодерністського прийому симулякру.

Створена у цьому творі гіперреальність породжується безумством досконалого і надточного відтворення та свавіллям рекламних технологій. Іронічність ситуації підсилюється пафосним, рекламним характером повісткування, що реалізується за допомогою непоширених або номінативних речень, каламбуром "They are taking pictures of taking pictures..." (вони фотографують, як інші фотографують), низкою риторичних запитань про те, як виглядав сарай до свого "зіркового" переродження "What did it look like, how was it different from other barns, how was it similar to other barns?", безпосередньою апеляцією до читача та його причетності до описуваних подій, що виражається через анафоричний повтор займенника we (ми) (We're part of the aura. We're here, we're now), і появу прислівників here (тут) та now (зараз). Постмодерністський прийом епістемі [1, с. 20] ґрунтується на моделюванні ілюзорної реальності шляхом десемантизації лексичних одиниць та втрати змісту концептами, що формують нові варіанти знань. Пастиш розуміють як пародію й самопародію [1, с. 21; 3, с. 10]. В оповіданні Д. Бартельмі "The Balloon" ("Повітряна куля") постмодерністський прийом пастишу твориться через іронічне зображення "розкрученої" засобами масової інформації появи у небі повітряної кулі як надзвичайної події. Інтенсивне застосування постмодерністських стилістичних засобів, серед яких авторські неологізми, лексичні та синтаксичні аномалії, повтори, еkleктичність та фрагментарність

висловлень, недотримання правил пунктуації, залучення до основного тексту схем та графіків, деконструюють розповідь, справляють враження абсурдного повістування, створюючи нову якість постмодерністського іронічного стилю письма. Вони слугують основою для виділених стилетвірних та смислотвірних стилістичних прийомів постмодерністського текстотворення. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що у постмодерністському художньому тексті смислотвірними стають суто постмодерністські прийоми (метабола, бажача машина, докса, епістема, симулякр, пастиш).

ЛІНГВІСТИКА. Випуск ХІХ

210

ЛІТЕРАТУРА 1. Бабелюк О. А. Поетика постмодерністського художнього дискурсу: принципи текстотворення (на матеріалі сучасної американської прози малої форми): автореф. дис. ... д-ра філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / Оксана Андріївна Бабелюк. – К., 2010. – 32 с. 2. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Р. Барт ; сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косиков. – М.: Прогресс, Универс, 1994. – 626 с. 3. Бербенець Л. С. Пастиш і особливості художньої репрезентації в літературі постмодернізму: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06 "Теорія літератури" / Людмила Сергіївна Бербенець. – К., 2008. – 19 с. 4. Белехова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: дис. ... д-ра філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / Лариса Іванівна Белехова. – К., 2002. – 476 с. 5. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція / Жан Бодріяр ; пер. з фр. В. Ховхун. – К.: Вид-во Основи, 2004. – 230 с. 6. Волошинов А. В. Математика и искусство / А. В. Волошинов. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 2000. – 400 с. 7. Дельоз Ж., Гваттарі Ф. Капіталізм і шизофренія: Анти-Едип / Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі. – К.: КАРМЕ-СІНТО, 1996. – 284 с. 8. Дерріда Ж. Структура, знак і гра у дискурсі гуманітарних наук / Жак Дерріда // Слово. Знак. Дискурс. Антол. світ. літ.-критич. думки ХХ ст. – Львів, 1996. – С. 460-472. 9. Князева Е. А. Метабола как неосинкрета в метареалистической поэзии // Международная научная конференция "Изменяющийся языковой мир". – Пермь, 2001 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://language.psu.ru/bin/view.cgi?art=0044&lang=rus>. – Заглавие с экрана. 10. Князева Е. Н. Основания синергетики: Синергетическое мировидение / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов. – М.: Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2010. – 256 с. 11. Кристева Ю. Избранные труды: Разрушение поэтики. / Юлия Кристева ; пер. с фр. – М.: Рос. полит. энцикл., 2004. – 656 с. 12. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар ; Ин-т эксперимент. социологии; пер. с фр.: Н. А. Шматко. – М.: Ин-т эксперим. Социологии ; СПб.: Алетейя, 1998. – 159 с. 13. Маньковская Н. Б. Феномен постмодернизма. Художественно-эстетический ракурс / Н. Б. Маньковская. – М. – СПб: Центр Гуманитарных Инициатив, Университетская книга, 2009. – 495 с. 14. Москальчук Г. Г. Структура текста как синергетический процесс / Г. Г. Москальчук. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 296 с. 15. Мышкина Н.Л. Лингводинамика текста: контрадиктно-синергетический подход: дисс. ... д-ра філол. наук.: спец. 10.02.19 "Теория языка" / Нэлли Леонидовна Мышкина. – Пермь, 1999. – 428 с. 16. Пономаренко И. Н. Фрактальная основа художественного текста / И. Н. Пономаренко // Текст: теория и методика в контексте вузовского образования: Науч. тр. I Всерос. конф. (Тольятти, 14-16 октября 2003), Тольятти, 2003. 17. Стилистика английского языка: учебник / [А. Н. Мороховский, О. П. Воробьева, Н. И. Лихошерст, З. В. Тимошенко]. – К.: Вища школа, 1991. – 272 с. 18. Тарасенко В.

В. Фрактальная геометрия природы: социокультурное измерение / В. В. Тарасенко // Синергетическая парадигма. Многообразие поисков и подходов. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – С. 191-214. 19. Фещенко В. В. Autozoetica как опыт и метод, или о новых горизонтах семиотики / В. В. Фещенко // Семиотика и Авангард: антология / ред.-сост.: Ю. С. Степанов, Н. А. Фатеева, В. В. Фещенко, Н. С. Сироткин ; под общ. ред. Ю. С. Степанова. – М.: Академ. Проект: Культура, 2006. – С. 54-122. 20. Хассан І. Культура постмодернізму / І. Хассан // Вікно в світ. – 1999. – № 5. – С. 99-111. 21. Эпштейн М. Н. Постмодерн в русской литературе: учеб. пособие для студ. вузов // Михаил Наумович Эпштейн. – М.: Высш. шк., 2005. – 495 с. 22. Belgrad D. The Culture of Spontaneity. Improvisation and the Arts in Postwar America / D. Belgrad. – The University of Chicago Press, Chicago and London, 1998. – 524 с. 23. Fokkema D. The semantic and syntactic organization of postmodernist texts / Douwe Fokkema // Approaching Postmodernism / ed. by Fokkema D. & Bertens H. – Amsterdam ; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1986. – P. 81 – 98.

Розділ III. Когнітивна лінгвістика і поетика

211

24. Marshall B. Teaching the postmodern: Fiction and theory / Brenda K. Marshall. – New York: Routledge, 1992. – 287 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ: 1. [B] – Bartheleme D. Sixty stories / Donald Bartheleme. – London: Minerva, 1991 – 456. 2. [D] – DeLillo The Most Photographed Barn In America. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://checkinarchitecture.blogspot.com/2008/07/most-photographed-barn-in-america-from.html>. – Заголовок з екрану.